

XVII. MENDEKO IDAZLEEN PRESTAKUNTZAREN INGURUAN. AXULARREN KASUA (II)

- 1.- OINARRIZKO IKASKETEZ
- 2.- ERRETORIKA KLASIKOAN BARNERATZEN
- 3.- ARTEETAN BATXILERGOA

4.- PRESTAKUNTZA EKLESIASTIKOA (1591-1595)

Axularren ibilbide biografiko-akademikoaren iluntasunak dira medio, gehiegi argitu gabeko suposizio bihurtu da halaber Axularren presentziarena Salamancan hainbat urtetan.

Zuzen dakiguna da Axular 1594ean Teologiako 4. kurtsoan matrikulatu zena (AUSA 308, 106 i.). 1592ko azaroaren 26an matrikulatzen denean (AUSA 307, 96 i.), ordea, ez da azaltzen zein kurtsoan matrikulatzen den, gauza harrigarria, bestalde, gogoan hartzen bada ikasle guztien lerroetan kurtsoa konsignatzen zela¹. Bakar-bakarrik dakigu egun berean lehen kurtsoa

¹ Axularren kasuan, ulertzen ez den "m" antzeko zirriborro luze-zabal bat baino ez da ikusten kurtsoa eta "b(achiller) a(rtista)" laburdurak agertu ohi ziren lekuan. "M(onje)" hitzaren laburdura agian? Matrikula apuntatzen zuenarentzat bazukeen esanahirik, inondik ere. Nonbait, geroago adieraziko den bezala, Salamancako unibertsitateak onetsitako ikastetxe batetik zetorrelako.

egin nahi zuen Sancho de Agorreta artista-batxiler iruñarraren ondotik eta 4. kurtsoa (Teologian?) egin behar zuen Bernardo de Yhasu iruñarraren aurretik matrikulatu zela² gure idazlea. Kontuak atzekoz aurrera eginez gero, 1592-93 ikasturtean Axularrek 2. kurtsoko matrikula egin zuela ondorioztatu behar-ko da. Horrek, jakina, 1591-92 ikasturtea ere Salamancan egin zuela pentsatzera eramango gintuzke³.

Nolanahi ere den, Salamancako unibertsitatean sartzeko Axularrek erabilitako bidea besteena bezalakoa izan ez bazen ere, gero ohiko bidea jarraitu zuen, urte haietako fruitutzat izango baitzuen handik urte batzuetara batxiler gradua teologian.

Baina honetaz guztiaz aparte, presentzia horrek Axularren ibilbideaz edota estrakzio sozialaz ere adieraz liezaguke zer-bait, ezin baitzen edonor joan Salamancako unibertsitatera ikastera. Irakaskuntzak sortzen zituen gastu arruntetatik at (matrikula tasak, egoitza, lan tresnak, etab.), kontutuan hartu beharrekoak dira garai hartako familia batentzat hain zuzenak ez ziren kostoak ere, hots, seme batek orduko sistema ekonomikoan etxean egonik bere lanaz sor zitzakeen irabazien gale-*ra*. Horrek inondik ere familiaren estatus ekonomiko sendoa edota nolabaiteko mezenasgo baten babeska eskatzen zuen ikastera bidaltzeko orduan. Axularren kasuan pentsatzekoa da babes hori Urdazubiko premontretarren eskutik etorri zela eta berauek izan zirela unibertsitatera bideratu zutenak.

² Zinez suposa liteke nafarrak elkarrekin joan zirela Salamancara, eta zaharrenek berriari lagundu ziotela matrikulatzen, lehena berria eta azkena beterranoena izanik. Axular, bien artean.

³ Tamalez, ez da 1589-90, 1590-91, 1591-92 ikasturteetako matrikula libururik azaldu. Halere, kronologia paralelo batez balia gaitezke guzti hau egokiro baloratzeko. 1594-95 ikasturtean, Axularrek *laugarrena* egiten duen bitartean, Santxo de Agorreta ustezko lagunak 3. kurtsoa egingo du. Batxilergo diploma ere Axularrek baino ikasturte bat beranduago jasoko du: 1596ko martxoaren 10ean (AUSA 742, 151 i.). Hortaz, Axularrek 1591-92 ikasturtea Salamancan egin zuela pentsatzeak ez bide du zalantza gehiegirik aurkezten.

Edozein modutan, oraingoan ere premontretarrek Salamancan zuten unibertsitate-ikastetxea izango zuen Axularrek egoitza? Baietz lirudike.

Gogoratzekoa da, bestalde, ikastetxe eta monasterio horietan zenbaitetan Teologia klaseak ere ematen zirela, askotan arrakasta handiz eta Salamancako Unibertsitateari ikasleak "ostu"-z.

4.1.- Prestakuntza teologiko-morala

Adierazi bezala, beraz, Felipe II.a egokitu zitzaion Axularri Espainiako errege Salamancako garaia bukatu arte. Jakina denez, 1556tik 1598ra bitartean errege izango den monarka hau Lurreko erregerik ahaltsuena bihurtukoa da, eta ia bere erregegoaren hasieratik beretik erakutsiko du autokraziaren zaletasuna eta eremu guztiak kontrolatzeko grina.

Errege izendatze urtean bertan, Paulo IV Aita Santuak, errege gaztearen ustezko ahuleziaz edo baliatu nahirik, eta berau Italiatik jaurtiki ahal izateko Frantziako Henri II. arekin bat egin zuenean, Felipek amorerik ez emateaz gain, erantzun gogorra igorri zion Elizarenak ohiko ziren eremuak ere kontrolatuz eta bere menpean jarriz. Horren adibidea da, esaterako, Salamancako Unibertsitatearena. Espainiako unibertsitatearik garrantzitsuenaren kontrola erregearen eskuetaran pasatuko zen eta ez inoiz adierazi den moduan:

"[...] hay una preocupación e intervención tanto monárquica como papal desde los primeros momentos del estudio salmantino, atravesando distintas fases hasta llegar al siglo de oro de la universidad, en el que disminuye la autoridad papal y se afirma la autoridad monárquica" (Alejo Montes 1990, 186).

Dena den, kezka baino gehiago zen Felipe II.ak unibertsitatearekiko zuena. Haren interbentzionismoa hertsia eta erabatekoa izango da. Ez du ezertan erreparatuko "bisitari eta erreformatzaileen" artean unibertsitatearen kontrolak ihes egin ez die-

zaion. "Erreformatzaile"-en lana estatutuen erreforma eta egokitzapena bideratzean datzan bitartean, "bisitariak" estatutuak eta konstituzioak ongi betetzen direla ziurtatzeko bidaltzen ditu Felipe II.ak.

XVI. mendean, Felipe II.a munduko erregerik ahaltsuena zelarrik, eta zelako, Salamancako Unibertsitatea, Espainiako goikasketen zentrurik garrantzitsuena izatez gain, erreferentzia gunea bihurtu zen Europa eta Ameriketarako arlo teologikoan, juridikoan eta humanistikoan nagusiki. Ezinbesteko zuen, beraz, erregeak haren erabateko kontrola.

Ordurarte monarkiak ia kontrolatzen ez zuen alor horrek⁴ Felipe II.arekin beste egoera berri bat ezagutuko du. Etengabe agertuko dira bisitariak unibertsitatean⁵ eta berehala gauzatuko dira lehenengo erreforma tinko biak: Diego de Covarrubias-en eraginez lehena (1561), eta Juan de Zúñiga-rena bigarrena (1594)⁶.

Badirudi Covarrubiasen estatutuak aldatzeko arrazoen artean, unibertsitatearen antolamenduari buruzkoez gain, arazo akademikoekin zerikusia zuten arrazoak ere bazeudela, besteak beste, ikasketa planak egokitzeko beharra eta ikasgaien diktaketaren arazoa gainditzeko nahia.

Axularrek Covarrubiasen estatutuen ildotik burutuko ditu bere ikasketak, baina esan behar da azken urteetan Zuñigaren errefor-

⁴ Errege-Erregina Katolikoek 1480an bidalitako Tello de Buendía bisitari eta erreformatzailea, edota Juana Erreginak 1512an bidalitako Diego Ramírez de Villaescusa bisitaria ez ziren ongi hartuak izan Salamancan. 1538ra arte itxoin beharko da idatzirik ezagutzen diren lehendabiziko estatutuak Juan de Córdoba bisitariaren eskutik osatu arte.

⁵ Besteren artean, Cano (1557), Hernán Pérez (1557), Montalvo (1559), Anaya (1560), López de Arrieta (1562), Villagómez (1564), Simancas (1566) eta Pedro Velarde (1574).

⁶ Azken erreformaren garrantzia garbi ikus daiteke izan zuen iraupenean: 1771n Carlos III.ak egindako zenbait aldakuntza kendurik, Zúñigarena hemeretzigarren menderarte mantendu da indarrean.

maren lekuko ere suertatu zela, nahiz eta 1594eko estatutu berriek haren ikasketetako azken ikasturtean⁷ eragin zuzenik ez izan⁸.

Halere, ikasketa plan berria ikasgaiak kurtsoka eta hilabete-ka prestatzean Covarrubias-enean oinarritu bazen ere, Zúñigarena zehatzago, osatuago eta, Axular bezalako teologia-ikasle kanpotarrentzat, zailago agertu zen. Berrikuntzen artean, esaterako, honako hauek zeuden:

“En la facultad de cánones introdujo una cátedra nueva, la de clementinas, y cambió la estructura de algunos de los cursos. [...] En teología aumentó los años para explicar las materias. Así, por ejemplo, la Summa teológica de Santo Tomás que con Covarrubias se explicaba en nueve años, con Zúñiga se necesitaban dieciséis” (Alejo Montes 1990, 194)

Axularren batxilergoa, beraz, Covarrubiasen estatutuek araututakoaren barnean burutu zen. Oro har, ongi lotuta zegoen teologia arloko prestakuntzari zegokion ikasketa plana, irakurri beharreko obrak eta aztertze eskaini behar zitzaien denbora estu araututa zeudelarik. Esate baterako, Santo Tomasen libururuak sakonki aztertzen ziren Prima, Bezperak eta San Tomas izeneko katedretan⁹.

⁷ Gogoratu Axularrek 1594eko azaroaren 29an-egin zuela 4. kurtsoko matrikulazioa (AUSA 308, 106 i.) eta batxilergo-agiria 1595eko apirilaren 22an eskuratu (*Libro de bachilleramientos 1594-98*, AUSA 742: 143 i.)

⁸ Gainera, Alejo Montesez diogen bezala, “faltan [...] comprobar si toda esta reforma se llevó a la práctica, o si por el contrario se convirtió en una reforma más. Faltan aún por estudiar algunos aspectos del sistema docente, como son el tema de las disputas, las repeticiones, los exámenes, los cursos, los grados académicos de bachiller, licenciado y doctorado [...]” (Alejo Montes 1990, 195)

⁹ Diego de Covarrubiasen estatutuetako XII. tituluan arautzen zen bezala, “se han de leer los quatro libros de las sentencias del maestro, como ma[n]da la constitucion, desta manera. Que se lea[n] las partes de sancto Thomas el primero año, desde la primera question de la primera parte, hasta la question cinquenta de Angelis. El segundo año, desde la question cinquenta de la primera parte, hasta el fin de la primera parte, y veynte y una questiones de la prima secundae. El tercero año desde la question[en] vigesima prima de prima

Axularren garaian Primako katedran Domingo Bãñez ospetsua aritu zen irakasle gisa (1581-1600). Hiru katedretako ikasgaiak anarkikoki gainjar ez zitezen, haien arteko antolamendua ere egokiro pentsatua zegoen¹⁰.

Oro har, eta aipamenen bestelako iturririk inolaz ere prejugatu gabe, klase hauetako lekukotasuna etengabe agertuko da *Gero-n*. Santo Tomasen aipamenak denetara 38 dira liburuan barrena.

Beste horrenbeste esan genezake Bibliaren erabileraz, izan ere haren irakurketa-klaseei dagokienez,

"El cathedratico de Biblia ha de leer un año Testamento viejo, y otro Testamento nuevo, siempre alternando. Y que libro aya de ser, el Rector por sant Iuan los señale ad vota audientium, para el año siguiente. Y cerca delo que ha de ser obligado a passar, el Rector consulte a uno, o a dos maestros en Theologia, y segun su parescer señale los capitulos que ha de leer en aquel año" (apud Mitxelena Mz. de Ilarduya 1977, 62).

secunde, hasta el fin de prima secundè. El quarto año, desde la primera question de secu[n]da secundae, hasta la question cinque[n]ta y siete de iustitia & iurè. El quinto año, desde la questio[n] cinque[n]ta y siete de secunda secunde, hasta la questio[n], centesima vigesimatertia de fortitudine. El sexto año, desde la questio[n] ce[n]tesima vigesimatertia, hasta el fin de secu[n]da secunde. El septimo año, desde la primera question de la tercera parte, hasta la question sesenta de Sacramentis. El octauo año, desde la questio[n] sesenta, hasta el de sacramento poenitentiae inclusiue. El nono año desde la poenite[n]tia, hasta el fin del quarto, o addiciones" (apud Mitxelena Mz. de Ilarduya 1977, 61).

¹⁰ "Ha de auer este orden entre los cathedraticos de Prima y Visperas, y Cathedra de sancto Thomas. Que el año que el Cathedratico de Prima començare la primera parte, el de Visperas ha de començar la secunda secundae. Y el cathedratico de sancto Thomas el principio de la tercera parte: de manera que perpetuamente vayan distantes tres años de lectura entre las tres cathedras. Y este orden jamas se pueda peruertir" (*idem*).

Geron zehar agertzen diren aipamenei kasu eginez gero, askoz ere gutxiago isladatu da Axularren liburuan Nominaleko katedran¹¹ eta Escotorenean¹² isuritakoen eragina.

Axularrek 1595eko apirilaren 22an gaudituko zuen Teologia Batxilergorako azterketa. Ohi bezala, azterketarako batxilergaiak karrerako azken bi urteetan edozein katedratan ikasitakoen artean hautatzen zuen gaia.

Erantsi behar da, dena den, zuzenean jasotako prestakuntza teologiko horretaz gain, urte haietan Salamanca irakiten egondako eltzea izan zela, etengabeak izan baitziren teologia ikasgu ospetsuenetan eztabaida teologikoak XVI. eta XVII. mendeetan. Hauen guztien suhurtasunak, ez dago ukatzerik, klaseetako prestakuntza aberasteko balio izan zien ikasleei, geletatik at ere jarriera zehatza hartzera behartuta aurkitzen baitziren, azken batean.

Eztabaida handienetarikoa bat baino ez aipatzearren, *De auxiliis* bezala ezagutuko zena¹³, baina oro har fedearen eta obra

¹¹ “[...] lea el Cathedratico un auctor nominal, como Gabriel, o Marsilio. Y permitimos pueda leer Durando, esto ad vota audientium. El primero año ha de leer todo el primero de las sentencias. El segundo año, todo el segundo libro. El tercero, todo el tercero libro. El quarto año, desde la primera distincion del quarto, hasta la distincio[n] veynte y tres de extrema vnctione inclusive. El quinto año, desde la distincion veynte y quatro. de Sacrame[n]to ordinis hasta el fin del quarto, explicando siempre la letra del auctor” (*idem*, 62).

¹² Arratsakdeko hiruretatik laurak bitartean irakatsi ohi zen Escotoren katedrari zegokionez, “El Cathedratico de Scoto, lea por el mesmo orden que el Cathedratico de Nominal, acabando en cinco años el auctor, el qual lo declare. Y si quando el Rector visitare esta cathedra hallare que la letra del Scoto se lee en summa y co[n]clusiones, y lee otro auctor, en cada visita sea multado en quatro ducados: sino que extensame[n]te sea obligado a leer la lectura y doctrina de Scoto, aun que en la resolucio[n] de la questio[n], no quede en la determinacion de Scoto” (*idem*).

¹³ Jainkoaren grazia iruzko eztabaida: *Controversiae de auxiliis divinae gratiae*. Domingotar eta jesuiten arteko eztabaida honetan nagusiki arazo hauek agertu ziren: predestinazioarena, “libre albedrío” delakoarena eta Axularrek ere bere obran modu esplizito baina pragmatiko batean tratatuko duen fedearen eta obra onen balioarena.

onen balioa, predestinazioa eta "libre albedrío" delakoa eztabaidagai jarri zituena ekarri beharko genuke hona (ik. Villasante 1972, 34-37).

Luis de Molina jesuitaren *Concordia Liberi Arbitrii cum Gratiae Donis, divina praescientia, providentia, praedestinatione et reprobatione* (Lisboa, 1588) liburua zela eta, domingotarrek, Domingo Báñez buru zutelarik, Inkisizioaren *Index* -ean sartzeko kanpaina bortitza antolatu zuten. Ezaguna da 1594eko ekainean Clemente VIII Aita Sainduak berak hartu zuela parte gatazka teologiko horretan. Arazoa, ordea, ez da 1607ra arte bukatuko, hots, harik eta Paulo V.ak haien arteko borroka eta elkarri doktrinaren desbideraketa leporatzea debekatzeko dien arte.

Axularren lekukotasunak, liskarrean zebiltzanen erdi-erdian geratuko zen Zumel mertzedarioaren ildotik¹⁴, *Gero*-n izango du islada. Villasantek dioen bezala, "toki horretan [Zumel-en aipamena agertzen den tokiaz ari da] Axularrek azaltzen duen gutzia *controversiae* famatu haien oiartzuna eta funtsa baizik ez da" (Villasante 1972, 34).

Gogoratu beharreko puntuak dira hauek, zeren eztabaidetako protagonista zenbait Axularren irakasleak izan baitziren, urdazubiarrak Moral eta Teologiako klaseetan ezagutu bide zituenak. Aipatu Domingo Báñez ospetsua, esaterako, "Primako katedra"-n aritu zen irakasle gisa 1581etik 1600era bitartean. Bestalde, Axularrek bere liburuan aipatzen duen Zumel "escuela nabusia" ere (*Gero*, 103), 1580tik 1601era arte Arteetako irakaslea izan zen, Filosofia Moral delako ikasgaiarena hain zuzen. Horrek ez zion eragozpenik ekarri teologia arloan Primako katedrari zegozkion liburuak ere argitaratzeko. Ohar bat, dena den: Axularrek Arteetako batxilergoa Salamancan egin zuela egiaztatzen ez den bitartean, badirudi ontzat har

¹⁴ Egia esan, Báñezek berak ere Zumelen ideiak onartuko zituen, honek eztabaidaren argitasunerako idatzi zituenak goraipatuko zituelarik.

daitekeela Mitxelena Mz. de Ilarduyak idatzitakoa, hots, "ez gaitu harritu behar Axular Zumelen eskoletara joatea nahiz eta bere profesore ez izan, Florencio Marcos jaunaren iritziz hau maiz gertatzen zen, irakaslea famatua zenean" (1977, 60).

Bestelako irakasleei dagokienez, hauek aurki daitezke titular gisara: "Bezperetako katedra"-ko irakasleen artean, Fr. Alonso de Mendoza azalduko da irakasgaiaren arduradun bezala 1591-94 bitarteko *Libro de bachilleramientos* delakoan (AUSA 741, 95)¹⁵. "San Tomasen katedra"-n, aldiz, Diego Rodríguez Lencina (1567-94) eta Fray Agustín Antolínez (1594-96) agertzen dira titular moduan. "Bibliako katedra"-z den bezainbatean, Juan Alonso de Curiel (1591-1600 bitartean)¹⁶, Axularren batxilergo-agirian azaltzen den irakasle berbera. Gogoratzekoa da aurretik Fray Luis de Leon-ek jardun zuela katedra honetan. "Escotoren katedra"-n, berriz, Fray Marcos de Sepúlveda (1591-93) eta Pedro de Herrera (1593-1601) aritu ziren¹⁷. "Nominaloko katedra" zela eta, Fray Alonso de Luna (1591-96) agertzen da arduradun. Bertan nominalismoa irakasten zen Petrus Lombardusen komentadoreak irakurtzen zirelarik (Durand de Saint-Pourçain, Marsilio de Inghem eta Gabriel de Biel). Durand nominalistatzat hartua izan zen bitartean (mendearen erdi alderarte edo) katedra honek "De Durando" zuen ezizena; tomistatzat hartu ondoren, Marsilio eta Gregorio ziren irakurgaiak.

¹⁵ Badugu Juan de Guevara (1518-1600) izeneko agustindar baten erreferentzia. Santo Tomas katedra izan zuen 1556an, eta, gero, 1565ean Bezperetakoa. Ez dakigu noiz arte, dena den.

¹⁶ Unibertsitatean oso ezaguna, Bezperetako irakasle eta Primako opositor bezala ere agertuko baita urteetan zehar.

¹⁷ Axularrek irakasle aldeketa eta hautaketarako prozesu guztia ezagutzeko parada izan zuen katedra garrantzitsu hau zela eta; izan ere, Fr. Marcos de Sepúlveda izenekoaren ardurapean zegoen katedra hau hutsik geratu baitzen 1593ko urtarrilaren 11an. Urte berean izandako lehiaketan Márquez agustindarrak 231 botu iritsi zituen bitartean, Pedro Herrerak 263 botu eskuratu zituen, Escotoren katedra azken honen ardurapeira igaro zelarik.

Horiezaz gainera, Francisco Suarez (1548-1617) ospetsua ere (*Disputationes metaphysicae* liburua eta beste bi argitaratu zituen, alegia) urte batez Teologia irakaslearen ordezkoko izan zen 1593-97 bitartean.

4.2.- Salamanca: kulturagune eta argitaloki

Salamancakoa “[...] con estudiantes de casi todas las partes del reino, era además la única universidad internacional de España, gracias al elevado número de portugueses que se matriculaban cada año” (Kagan 1981, 254)

Egiazko kulturagune direnetan ohi bezala, horrek guztiak argitaloki garrantzitsu bihurtu zuen Salamanca. Filosofia arloko liburuetan, esaterako, etengabe argitaratzen ziren klasean erabiltzen ziren obrak (Aristotelerenak, etab.)

Teologia arloan, bestalde, gogoratzekoa da Axularren irakaslea izan omen zen Francisco Zumel-ek honako liburu arrakastatsu hauek argitaratuak zituela bertan ikasle zein predikarien erabilerarako: *In Primam Secundae S. Thomae commentaria*, bi lib. (Salamanca, 1584) eta *De Deo ejusque Operibus, Commentaria in I.P.S. Thomae Aquinatis*, I (lehenengo 1588an eta gero, zuzendua eta gehitua, 1590ean) eta II (Salamanca, 1587). Honako hau, Villasanteren ustetan, Axularren obraren eragile edo izan zitekeen. Liburu hauetan agertzen diren kuestioak, oro har, Primako katedran erakusten ziren gai garrantzitsuenen ingurukoak dira.

Urte batzuk lehenagokoa izan arren, Salamancan argitaraturikoa da halaber Axularrek birritan aipatzen duen Sotoren *In Quartum Sententiarum commentaria* (1557) izeneko liburua bera¹⁸.

¹⁸ Gogoratzekoa da Sotorenak zirela, orobat, Arte batxilergoa eskuratzeko aztertzen ziren hainbat obra arrakastatsu, besteak beste *Summularum* eta *In Dialecticam Aristotelis Commentarii* (1571).

Aszetika eta mistika arloko liburuetako *inventio* atalaren osaketari dagokionez, ezin da ahaztu 1563an Salamancan argitaratu zela *De locis Theologicis* liburua. Hiru urte lehenago hil zen Melchor Canoren obra honetan Errebelazio eta Tradizioaren barneko fede-iturriak salkatzen ziren zeukaten garrantzi erlijiosoaren arabera. Batzuentzat metodo teologikoaren egiazko iraultza ekarri zuen bitartean, beste batzuentzat Akinatearen *Summa*-ren parekoa zen liburua. Edonola ere, garai hartako elizgizon guztiek ezagutzen zuten liburua bilakatu zen. Berdintsu esan liteke Juan de Pinedak agertutako *Diálogos familiares de agricultura cristiana* (Salamanca, 1589) liburuaz ere.

Era berean, arrakasta handikoa izan bide zen 1589an Salamancan bertan argitaratu zen *Valeriu Maximi Dictorum factorum(ue) memorabilium exempla* liburua. Axularrek zuzenean ezagutzeko aukera izan zuela ematen duen arren, erreferentzia bakarra egingo du *Gero* guztian zehar.

Ordurako Alonso de Orozcok *Libro de la suavidad de Dios* liburu ospetsua ere argitaratua zuen (1576).

Horiezaz gain, eta ospe handiko beste idazle bat aipatzeko, erantsi dezagun Fray Luis de León-ek argitaraturikoak ere ezagun izan zitzakeela Axularrek. Honakoak izan ziren 1595erarte Salamancan argitaraturikoak: *In Cantica Cantorum explanatio* eta *In psalmum vigesimum sextum explanatio* (1580-82) eta *De utriusque Agni typici atque inmolationis legitimo tempore* (1590). Halere, orduan ere arrakastasuenak -edizio kopuruari begiratzen bazaio behinik behin- honako hauek izan ziren: *De los Nombres de Cristo* (Salamanca, 1583, 1585, 1586, 1587) eta *La Perfecta Casada* (Salamanca, 1583, 1586, 1587, 1595).

Berdin esan genezake erretorika arloko bibliografiari dagokionez. Izan ere, Francisco Sanchez Brocenseak 1588an argitaratu zuen Salamancan *Organum Dialecticum et Rbeticum*

cunctis disciplinis utilissimum ac necessarium liburu¹⁹. Baina honetaz zehatzago mintzatuko gara beherago.

Bestalde, ezaguna da, gero zenbaitetan Axularren erreferentzia gisa agertuko zen Luis de Granadaren obra zatirik handiena Salamancan argitaratua izan zela urte haietan²⁰. Denetara 1579tik 1600era bitartean 164 inprimaketa egin baziren Granadaren obra desberdinenak, horietatik 71 Salamancan burutu ziren, besteak beste *Guía de pecadores* 3 aldiz, *Libro de la Oración y Meditación* 5 aldiz, *Introducción al Símbolo de la Fe* 14 aldiz, etab. (Ikus Sastre 1993, 68-69). Axularrentzat ezin eskuragarriago, beraz. Berdin haren *Sylva locorum qui frequenter in concionibus occurrere solent* liburuari dagokionez (Salamanca, 1584).

Halaber, ez dira ahaztekoak -batik bat, gaiak horrelako liburu gehienetan eta *Geron* bertan duen presentziagatik- haragiaren bekatuaz diharduten bi obra, biak Francisco Farfan kanonigoarenak, hots, *Tres libros contra el pecado de la simple fornicación* (Salamanca, 1585) eta *Regimiento de castos y remedio de torpes* (1592).

Salamancako kultur giro aberats horrek erritmo handiz jarraituko zuen ondoko urteetan ere. Ildo horretatik, gogoratu beharrekoa da Axularrek hurbildik ezagutu bide zuen Francisco Suarez irakasleak ere izan zuela bestelako argitalpen garrantzitsurik Salamancan: *De Sacramentis*, lehen tomoa (1595) eta, batik bat, *Metafísica* (1597) liburu mardul goraiptua. Azken honen argitalpena, dena den, ezin izan zuen Axularrek ikusi, ordurako bukatuak baitzituen Salamancako ikasketok.

¹⁹ Egia esan, ez zen lehen edizioa izan, lehenago ere publikatua baitzuen antza denez. Lyonen 1579an esaterako.

²⁰ Gogoan hartzen bada argitaratu liburuak 15/20 urteko iraupena ohi zutela merkatuan, Granadarenak pil-pilean ezagutuko zituen Axularrek.

Aurreko guztiarekin, beraz, garbi dago Axularrek *Gero* burutzeko erabil zitzakeen eztabaida eta erreferente teologiko garrantzisuenak ezagutzeko aukera izan zuela. Aldi berean, ez genuke azpimarratu gabe utzi nahi Salamancako egotaldi hark urdazubiarrari punta-puntako liburu ospetsuenak (hala teologiari zagozkionak nola erretorikari edota bestelako gai ei buruz) eskuratzeko eskani zion egokiera paregabea.

4.3.- Salamanca, euskalkien biltoki

Salamanca, alabaina, ez zen bakarrik prestakuntza erretoriko eta eklesiastikoaren gunea izan. Axularrentzat Gaztelerriko hiriburu hura euskararen errealtate linguistikoaren erreferentzia ere bihurtu zen hango egonaldian ikaskide eta, zenbaitetan, ordenakide ere izan bide zituen euskaldunei esker.

Gaur egun dakigunagatik, euskalki guztietako hiztunak ezagutzeko parada izan zuen bertan. Izan ere, euskal lurralde gehienetako ikasleak biltzen ziren Salamancara urtero, matrikula erreferentzi gisa agertzen ziren sorterriak eta elizbarrutiak (Iruñea, Baiona zein Calahorra) erakusten duten bezala.

Baina bildu diogunean ez ditugu inolaz ere ahaztu nahi ikasleen artean, jatorrien arabera eta nolabaiteko "aire" propioa arnastu ahal izateko, sortzen ziren elkarteak. "Kofradia nazional" izeneko horietatik zaharrena edo zaharrenetakoa "bizkaitarra" zen, hots, euskaldunena (ikus Rodríguez-San Pedro Bezares 1986, 573). Honek, zer esanik ez dago, euskalkien ezberdintasunez ohartzeko tresna suertatuko zen askorentzat.

Kofradia horien informazio zehatzagorik ezean, hona hemen, egoera orokor haren ideia bat izateko, Axularrekin batera Euskal Herritik Salamancara joanak agertzen zaizkigun zenbait lagun, batzuk beste kurtso batzuetakoak badira ere (ik. AUSA 307 eta 308²¹):

²¹ AUSA 307 (1592-93 ikasturteko matrikula liburua) eta AUSA 308 (1594-95 matrikula liburua).

Iruñeako elizbarrutia:

<i>Izena</i>	<i>Herria</i>	1592-93	94-95
Joanes de Achega	Usurbil	1. kurtsoa	3. k.
Lazaro de Urquiza	Motriku	1. k.	
Pedro de Egurbe	Orbaizeta	1. k.	
Pedro de Ajular	Urdazubi	?? (= 2.k.) ²²	4. k.
Leon de Ustarroz	Tafalla		4. k.
Antonio de Garobe	Iruñea		4. k.
Felipe de Urbizu	Idiazabal	2. k.	
Fernando de Labayen	Labaien	2. k.	
Pedro de Ortez	Villafranca	2. k.	3. k.
G. Fdz de Murugarren	Morentin	2. k.	4. k. (entzule)
Miguel de Salinas	"Garisoyñ"	2. k.	4. k.
Martin de Vergara	Elizondo	2. k.	
Bernardo de Ychasu ²³	Iruñea		4. k.

Calaborrako elizbarrutia:

<i>Izena</i>	<i>Herria</i>	1592-93	94-95
Fco de Chavarria	Otxandio	1. k.	
Santiago de Ybarra	Elgoibar	1. k.	
Julian de Gortazar	Durango	1. k.	
J. de Garaondo	Urduña	1. k.	
Joan de Yurre	Markina	1. k.	
Manuel de Munain	Agurain	1. k.	
Joan Ortiz de Jocano	Jokano	1. k.	
Nicolas de Lustondo	Oñati	2. k.	3. k.
Fco. de Chavarria	Oñati	2. k.	
Joan de Urbina	Andagoia	3. k.	
A. Lpz. de Meñano	Urbina		3. k.

²² Beste ikaslegai guztien ondoan kurtsoa eta ikasketak oso ondo adierazten diren arren (normalean "ba", "bachiller artista" alegia), ez dago bat ere garbi zer adierazten duen matrikula-liburuan Axularren ondoan jarritako zeinuk (ikus lan honetako 23. oharra).

²³ Kurtso desberdinetan izan arren, Bernardo de Ychasu eta Sancho de Agorreta Axularrekin batera matrikulatu ziren azaroaren 26an. Salamancara ere elkarrekin joan zirela pentsa liteke, agian -zergatik ez?- ordenakide zirelako, premontretarren ikastetxean kide hain zuzen.

Baionako elizbarrutia:

<i>Izena</i>	<i>Herria</i>	1592-93	94-95
Joanes de Yturbide	Don. Lohitz.	1. k.	3. k.

Ildo beretik, Teologi-batxilergorako azterketa Axularrekin batera (egun berean esan nahi da, 1595eko apirilaren 22an alegia) burutu zuten euskaldun batzuk baino ez aipatzeagatik, Fco. de Chabarria oñatiarra eta Gregorio Fdz. de Murugarren morentindarra genituzke. Eta ez ditugu hona ekarriko beste ikasketetan matrikulatuak edota graduatuak, euskaldunen presentzia ezinago handia izan zela adieraziko bailukete zenbakiek²⁴.

Jakina, honek guztiak euskal hizkuntzaren errealitate anitza hurbildik ezagutzeko beta eskaini bide zion Urdazubikoari, nahiz eta ongitxo dakigun latina eta gaztelera izan zirela ikasketetako hizkuntzak.

5.- ORATORIA SAKRATUAREN BIDEETAN

Egun Axularren prestakuntza oratorioaz esan daitekeena ere urte haietan argitaratu eta zabaldu ziren tratatuekin lotua joan behar da ezinbestez. Horren kariaz, eta argigarri suerta daitezkeelakoan, bospasei autore ospetsuren proposamenak ekarriko ditugu hona.

Bihoa aldez aurretik, dena den, eragozpen metodologikoa: liburu hauen ustezko eragin praktikoa ez zen beti eta ezinbestez pentsa zitekeen bezain zuzena eta erabatekoa izaten. Longère-k dioen bezala, "il y a selon nous deux écueils à évi-

²⁴ Bestetan graduatutakoan artean, esaterako, zerrendak beterik daude euskal lurraldeetatik joandako ikasleekin. Oro har, argigarriak izan daitezke honako datu hauek: Salamancako Derecho Canónico Fakultatean bakarrik, 1570-1620 bitartean Iruñeko elizbarrutiak batz best 50-99 inguru ikasle izan zituen etengabe (Kagan 1981, 252-253).

ter quand on aborde ce sujet [...] Le second consisterait à exagérer l'influence des *Artes* et à croire que tous les prédicateurs obéissaient à leurs lois" (Longère 1983, 195-196). Arreta handiz jokatu beharko litzateke, beraz, eraginaren hipotesiak-eta azaltzean. L.J. Bataillonek eransten duen legez:

"[...] les manuels proprement dits de prédication, les *Artes Praedicandi* [...] ils ressortissent plus à la formation première du prédicateur qu'à son travail de composition proprement dit. On ne conduit pas avec son code de la toute ouvert sur son volant. *Il y aurait d'ailleurs à étudier de plus près les rapports entre ces règles théoriques et leur application réelle*" (Bataillon 1982, 217; gurea da letrakera etzana).

Nolanahi ere den, badirudi Salamancako garaietakoak izan zirela Axularrek gazteleraz eta latinez ezagutu zituzkeen erretorika sakratuko lehenengo liburuak, apaizen eta predikarien artean zebiltzan predikazio liburuskak eta tratatu antzekoak (inprimatuak zein inprimatu gabeak) barne²⁵. Gehienak, ikusiko den bezala, ez urrutiegi elkarrengandik eta bai maiz asko elkarren osagarri.

Sarritan errepikatu izan da Salamancan irakasten zen erretorika erabat klasikoa zela, autore klasikoetan oinarritua. Izan ere, Trentoko garaietatik ezarria zegoen testu ofiziala Alfonso García Matamoros-ena zen (*De Ratione Dicendi*, 1548), hirutasun klasikoaren planteamenduetatik inolaz ere aldentzen ez zena. Geroago ere, Zizeronen eta Kintilianoren erretorikaren ildotik abiatuko da Alcalako unibertsitateko katedradunaren *De methodo concionandi* (1570) erretorika sakratuko liburua.

²⁴ Normalean liburuei ezer berririk eransten ez zioten apunte modukoak ziren. Bartolome de Carranzaren iritziz, baziren "tantos papeles sobre predicación como glosas sobre la bella malmaridada" (ik. Olmedo 1960, cxlv). Sermoiak egiteko aholkuak eta arauak izaten ziren esku artean zerabiltzaten dokumentu horien gaia, eta, dena esateko, ez beti onak.

Bestalde, Matamorosen erretorikarekin lehian zebilen Fco. Sanchez Brozasekoa Erretorika katedraren arduraduna suertatu zen Axularrek Salamancan pasatutako urteetan. 1594rako Brozasekoa jubilatuta bezala agertzen den arren (AUSA 741, 157), horrek ez luke ezeztatuko Axularrek zuzenean -irakasle gisa agian?- ezagutzeko izan bide zuen paradaren hipotesia²⁶.

Edonola ere, haren eragina Axularrenean zuzena izango ez balitz ere, bistan da garai hartan Salamancan erakutsi, ikasi eta, ondorioz, erabili egiten zen erretorikaren adierazlea zela. Baina ba bide dira bestelako "adierazleak" ere erretorika arloan eta, planteamendu erlijiosoetatik egiten diren neurrian, guri interesatzen zaigunetik hurbilago daudenak. Jakina, guztiek ez zuten agian eragin zuzenik izango saratarraren obran, baina hark bizi izan zuen aldi eta gizarte hartako gako erretoriko-asetikoak argitzen lagun lezakete ziurrenik. Balirudike, esaterako, Axularrek Diego de Estella eta Luis de Granadaren erretorika eklesiastikozko obrak ezagutzen zituela, izan ere haien tratatuen argitaratze datak eta arrakastak berak hori pentsatzera bultzatzen baitute.

Baina ikus ditzagun autore hauek eta garaiko erretorikaren eta predikazioaren nondik norako nagusi horiek astiroago.

Axular Salamancaratu zenerako; pertsonaia ospetsu eta erakargarri bihurtua zen Francisco Sanchez Brozasekoa. Haren izaera kritikoaren kariatz, era guztietako arazoak jasan behar izan zituen urteetan barrera, ikasleen artean latina erabiltzearen aurkako jarrerak sortuak batik bat, baina baita erretorika klaseari zegozkionak ere²⁷.

²⁶ Irakaslearen ospearen erakargarritasuna areagoturik aurkituko zen Inkisizioarekin izan zituen prozesuak zirela eta. 1593an hain zuzen heriotzaren ondoren jarraituko zuen bigarren prozesua ireki zion Inkisizioak Brozasekoari.

²⁷ 1571ean, Erretorikako katedra erdietsi baino lehen, esaterako, Unibertsitateko errektorordeak haren aurkako salaketa aurkeztu zuen: "El lic(encia)do Sanchez conviene que amoneste en público y aca en casa a los colegiales a que hablen latin, y que no murmure de los autores, ni de los otros maestros porque tomarán mal exemplo de los de casa y que en lugar de su retórica y toros libros de gramática les lea a Cicerón y a Quintiliano muy de propósito y que les tome cuenta de la lection de

Unibertsitatean izandako presioak, alabaina, ohiko erretorikaren irakaskuntzaren bideetatik barneratu zuen Brozasekoa, horrek guztiak erretorika eklesiastikoan izango zuen eraginarekin²⁸.

Organum Dialecticum et Rhetoricum cunctis disciplinis utilissimum ac necessarium liburuarekin logika eta erretorika arloetan sakontzera etorriko zen Brozasekoa, nahiz eta beti arituko zen berezko izaera kritikoaren ildotik²⁹.

Brozasekoak ez du, jakina, erretorika berririk asmatzen; halere oso pertsonala da erretorikaren parte desberdinen tratamenduan eta jartzen dituen adibideetan. Ez dirudi, dena den, predikazioaren egokitzapenerako inspirazio iturriak behar zizutenengan eragin handiegia izan zuenik; ez beste batzuen bezain handia behinik behin.

Guztiarekin ere, badu Axularren obrarekin zuzenago uztartzeko baliagarria izan daitekeen aholku bat, espreski nabarmenduko baitu Brozasekoak beti pentsatu izan duela interes eta ardura handiagokoa dela besteren obrak imitatzen idaztea, nork bere obra ekoiztea baino. Badirudi Axularrek ongitxo jorrratu zuela moldaketaren alor hori.

prima de Rhetorica, que no se la toma, y que no ande en opiniones contrarias a los modos de los estudios que tiene recibidos y usados de la universidad" (González Urbano de la Calle, Pedro, *Vida profesional y académica de Francisco Sánchez de las Brozas*, Madrid, 1922, 101 or.; apud Martí 1972, 67-68).

²⁸ "Con la confesión y promesa de sumisión del Brocense ante el claustro se decidió el futuro de la retórica sacra y forense, un futuro de estacionamiento con casi ningún esfuerzo serio para su renovación. Evidentemente esto iba a repercutir en la práctica de la predicación y en las defensas forales de los abogados y demás oradores, tanto para el resto del siglo como para el siglo XVII" (Martí 1972, 71).

²⁹ Horren lekuko izango da, esaterako, *inventio* eta *dispositio* Dialektikaren barnean kokatzea eta ez Erretorikaren parte bezala. Erretorika *elocutio* eta *actio* atalek osatuko lukete haren iritzi, eta horrela eskainiko ditu obraren hirugarren liburuan tratatzen dituenen. Ordurako, bere *De Arte Dicendi* liburuan argi utzia zuen erretorikan bide berria urratzeko asmoa zuela, metodo tradizionala, Kintilianorena eta beste hainbat klasikorena alegia, alboratuz.

Bestalde, garrantzi gehiagokoa dirudi teknika erretorikoa predikazio arloraz zuzentzen ahalegindu zen Diego de Estella (Lizarrakoa zelako, baina izatez Diego San Cristobal izenekoa zen) frantziskar nafarrak. Inportantziaren arrazoiak bitara muga litezke: batetik erretorika eklesiastikoari buruzko liburu arrakastatsu bat argitaratu zuelako, orduko predikari gehienek ere-
dua izan zena, eta, bestetik -aurreko atalean tratatuarekin lotuz- Salamancan bertan plazaratu zuelako. Liburua *Modus concionandi* (1576) izenekoa zen eta ohartarazi beharrekoa da mundu erlijioso kultuan eta Salamancako Unibertsitatean liburu honek izan zuen garrantzia³⁰.

Diego de Estellaren *Modus concionandi, et Explanatio in Psalm. CXXXVI* liburu hau Salamancan³¹ agertu zen eta izan zuen arrakasta obrari ematen dion izaera praktikoa eta sakratuan datza nagusiki, hain zuzen ere predikariek behar eta eskatzen zutena eskaintzen baitzuen liburuak.

Obrak dituen berrogei kapituluetan barrena, predikariak eta predikatzeak lanbideari buruzko gogoeta, aholku eta aginduak eskaintzen dira, sermoiak nola egin jakiteko. Lizarrakoak ongi ezagutzen du kristauen errealitatea eta konponbide zehatzak eskaini nahi dizkio predikariari. Liburu praktikoa izango da, bada, erretorikaren oinarritzko aginduak bakarrik erabiltzen dituena.

Oinarri gisa, eta Luis de Granadaren ildotik, Diego Lizarrakoak garbi uzten du ezinbestekoa dela predikariak etengabeko prestakuntza, ikas dezatela nahi du. Aldi berean, eta planteamenduari dagokionez, beharrezko ikusten du, Eliza katolikoak erakutsi eta batik batik frantziskarrek egiten zutenaren ildotik, bizio eta bertuteei buruz predikatzea, betiere Santo Tomasen gidaritzapean.

³⁰ Lizarrakoaren ospea gaztelaraz argitaratu liburuetara ere hedatu zen, horren adibide bat *El libro de la vanidad del mundo* (Salamanca, 1581; bi liburukitan, hots, bi partetan banatua) izan zelarik.

³¹ Idatzi, gaztelaraz idatzi bazuen ere, argitarapena latinez eman zuen. Gero erreinprimatua izango zen makina bat bider: Venecia, 1584; Köln 1586, 1587, 1594 eta 1611 (azken bi hauek Granadaren *Rethorica*-rekin batera); Salamanca, 1596, etc.

Oro har, liburua oso erabilgarria izan zen orduko predikarientzat denetarik eta modu errazean azaltzen zelako: sermoiak prestatzeko teknika (8. kap.), digresioak zer ziren eta nola puz zitezkeen (9-10. kap.), Eskrituretako digresioak, konparazioak, autoritateak eta adibideak nola bilatu (11-14. kap.), digresioak bukatzeko erreprentzioak nolakoak eta nola egin behar ziren, hitzak eta zainduz, eta ez edonola (15-16. kap.); nola digresioak edo kontsiderazioak gehitzeko, jarri beharreko kasuek kontutuan hartu behar zuten gaitzen erroak soberbia, abarizia eta lujuria direla; bertuteez aritzekotan, kasu errealak eraman behar zirela sermoira (17-18. kap.), etab.

Berbaldiaren formari dagokionez, Diego de Estellak argi uzten du gauza onak modu onean (estiloa eta konposizioa) esan behar direla jendeak ere atseginez har ditzan, baina inolaz ere ez arrunkeriekin. Bide egoki gisara konparazioak, parabolak, alegoriak eta kolore erretorikoak aholkatzen dira. Horrekin batera, predikariak era erretorikoak erabili behar omen ditu entzulearengana iristeko eta haren barnea hunkitzeko, besteak beste, bigarren pertsona batekin mintzatuko balitz bezala monologatuz (bere buruari esango balio bezala, alegia).

Era berean, dotorezia eskatzen dio predikariari hizkuntza erabiltzean, hots, erromantze ona eta hiztegi aberatsa. Horretarako ona omen da "tratar con hombres bien hablados y cortesano y hurtarles su buen romance, y leer libros de buen estilo y romance. Y nótese que en este juego también se puede perder por carta de más como de menos, porque como es defecto ser avizcainado y corto en hablar, así es defecto muy grande ser charlatán y parlero" (apud Olmedo 1960, XCV).

Jakina, liburuak izan zuen arrakasta, predikarientzat suposatu zuen lanen erraztean zetzan, teoriarekin batera adibide konkretuak ere agertzen ziren eta.

Hori zela eta, aurretik izandako beste edizio batzuek aparte, 1594ean Kolonian berrargitaratu ziren Estellaren hau eta ondo-

ren ikusiko dugun Granadaren *Rethorica*, Lizarrakoarena Axularrek Salamancatik alde egina zenean berriro argitaratuko zelarik bertan, 1596an hain zuzen.

Era berean, Axularrengandik eta haren planteamenduetatik hurbil gertatzen bide da halaber Granadaren *Ecclesiasticae Rhetoricae* edo *Rhetorica Ecclesiastica* liburua.

Granadakoak ezinbesteko joko du erretorikako artearen beharra oratoria sakratuan, eta horrela, predikariaren eskuetan erretorika egoki bat ipintzea izango du xede.

Erretorika eklesiastiko horretan modu berezian azpimarratu zituen predikatzeko irizpide garrantzitsuenak, hots, egile probetxugarrienen irakurketa, nor bere esperientziaz baliatzea, dotorezia naturalez mintzatu eta idaztea eta lexikoa aukeratzea.

Planteamendu erretorikoari dagokionez, erretore klasikoen (Zizeron, Kornifizio, Kintiliano eta San Agustin) doktrinan oinarritzen da haren ekarpena oro har, hori bai predikaziora egokituz eta autore sainduen adibideak areagotuz. Izan ere Elizako Gurasoen aldeko jarrera erakutsiko du liburuan zehar, ereduak honako saindu hauenak proposatzen dituelarik: Krisostomoa, San Basilio, San Gregorio Nazianceno, San Jeronimo, San Zipriano eta, batez ere, San Agustin (*De la Retórica*, 496 or.).

Gauzak horrela, aipamen berezia merezi du 1579an, Barcelonan, Tomas Trujillo fraide dominikarrak argitaratu *Thesauri concionatorum libri septem* liburuak. Argi azalduko da bertan predikazioa bideratu behar dela kristauak bertuteak ikasi, ohiturak egokitu eta bizimodua zuzen dezaten, eta erabat aparte utzi behar direla diskisizioetan aritzea, jende xume eta letragabe-koak ez baitu horrelakoetatik onik ateratzen, alderantziz baizik: zalantzak eta asaldurak areagotzea da sarritan lortzen dena.

Bestalde, argi uzten da predikariak *docere, movere, deleitare* helburuak lortu behar dituzenez, figurek, historiek (sermoi ba-

koitzeko bat edo bi, jendea aspertuxe dagoenean), profeziek (entzulegoa unkitzeko), Testamentu Berriak, kontzilioek (daukaten aginteagatik), sainduak dotrinak, filosofoen erranek, ... osatu behar dituztela sermoiak.

Obraren arrakastak bigarren liburuki bat ekarriko zuen 1583an, eta, harrigarriro, Axularrek erabilitako hitzak bezalakoak izango ziren Trujillok Barzelonako gotzaia zen Juan Dimas de Loris-i egindako eskaintzan idatzitakoak³²: "No me he dado prisa a publicarlo porque quería ver cómo era recibido el primero" (apud Olmedo 1960, cxvii).

Axularrenetik hurbil dagoen planteamendua erakusten du, orobat, 1589an Jesusen Lagundiko Juan Bonifaciok³³ kideei zuzendutako gutun sorta gisa osatu eta argitaratuko zuen *De sapiente fructuoso* (Burgos) liburuak.

Haren iritziz, sermoia *docere, movere, delectare* printzipioen inguruan mugitu behar da, ezin baita ona izan delectatzen ez duen predikua. Halere, edergarriekin lortzen den "deleite" hori ondo neurtua izan behar da, gehiegikeriarik gabekoa, entzuleria ase ez dadin. Hori dela eta, paralelismoak, similikadentziak eta bestelako baliabide erretorikoak zuhurki erabili behar dira. Fray Luis de Granadaren antzera burutu behar omen da predikua, armoniaz eta leuntasunez. Haren ustez, metaforak eta konparazioak bezalakorik ez dago delectatu eta kordokatzeko.

Aipamenetarako, predikariak erabil ditzakeen autore profanoen artean, Platon, Aristotele, Seneka eta Plutarko jartzen ditu Bonifaciok; poetak oso bakanka baino ez omen dira aipatu behar eta oso gomendagarri deritzo historiak erakutsitakoaz baliatzeari.

³² "Hunee (lehen parteak) cer iragaiten den, cer beguitarte içaiten duen, eta nor no-la mintzo den, avisu eman diaçadan. Guero avisu haren arauaz, ethorquicunerat governatceco: Eta bigarren partearen camporat atheratceco, edo barrenean guelditceco eta estalteco" (*Gero*, 16)

³³ Gogoratu behar da, bestalde, Bonifacioren *Christiani...* (1575) liburua agian Axularren oinarriko prestakuntzan erabilitako bat izan zitekeela.

Garai hartako erretorika eklesiastikoaren zirriborroarekin bukatzeko, azpimarragarria da Francisco Terrones del Caño doktore eta gotzainak idatzitako *Instrucción de predicadores* liburua³⁴. Lekuagatik eta argitaratze-datagatik Axularrek nekez ezagutuko zuen arren, zinez esan daiteke garai hartako oratoria sakratuaren erreferentzia eta joera nagusien bilduma bihurtu zela liburua.

Lau tratatuz osatzen den predikazio liburu honetan azpimarragarria da Erretorikari eskaintzen zaion garrantzia, espreski adierazten baita hasiera-hasieratik haren beharra" (Terrones del Caño, *Instrucción....*, 18). Eta, Erretorikaren premia inoiti oharkabean pasa ez dakion, berriro azpimarratuko du aurrerago ere: "Solamente de las letras humanas no puedo callar la necesidad que el predicador tiene de saber Retórica" (Terrones del Caño, *Instrucción....*, 33).

Erretorikaren erreduez den bezainbatean, horrelakoetan ohikoak ziren Aristotele eta Kintilianoren presentziaren ordeztu, Zizeronen *De Oratore*, Horazioren *Ad Pisones* agertuko zaizkigu. Horrezaz gain, ikasteko gidaliburu gisa Fco. Sánchez Brozasekoaren arte laburra eta Horazioren *Arte Poética* aholkatuko ditu, San Agustinen *De Doctrina Christiana*-rekin batera.

* * *

Oro har, beraz, prestakuntza horrekin -nahiz eta egiazko praktikaren peitu oraindik- Axularrek predikari egokia izateko baldintza gehienak zituen beteak, izan ere, haren garaikidea zen Terrones del Caño idatziko zuen legez,

"Para decir bien dicho el sermón, es menester saber Retórica [...] lo forzoso e inexcusable es saber Dialéctica y Filosofía Natural, Moral y Metafísica, y sobre todo Teología escolástica, muy bien sabida, so pena de perderse a cada paso; y Sagrada

³⁴ *Arte o Instrucción, y breve tratado, que dize las partes que á de tener el predicador Evangelico: como á de componer el Sermon: que cosas á de tratar en él, y en que manera las á de dezir* (Granada, 1617).

Esriptura, mayormente en sentido literal; lección de Santos y otros autores graves que escriben comentarios sobre la Sagrada Escritura, o tratados o sermones" (Terrones del Caño, *Instrucción.....*, 18-19).

Prestakuntza akademikoaren ondoren, bada, Axularrek prediku eta sermoin munduan emango zituen lehenengo pausuak, *Gero* liburuaren moldaketan ere islatuko zuen "ofizioa" erakutsiko ziotenak.

BIBLIOGRAFIA

- Aguirre Gaztambide, Juan, 1980, "Notas sobre Pedro de Axular, autor del *Guero*", *FLV* 35-36, 403-426.
- Alejo Montes, Francisco, 1990, "La reforma educativa de Juan de Zúñiga en la universidad de Salamanca (1594)", *Historia de la Educación. Revista interuniversitaria* 9, enero-diciembre, 183-196.
- Artaza, Elena, 1988, *El "Ars Narrandi" en el siglo XVI español. Teoría y práctica*, Bilbao, Universidad de Deusto.
- Asensio, Eugenio, 1981, "Ramismo y crítica textual en el círculo de Fray Luis de León. Carteo del Brocense y Juan de Grial", in A.A., 1981, *Academia Literaria Renacentista. I Fray Luis de León*, Salamanca, Universidad de Salamanca, 47-76.
- Axular, *Guero*, Bordele, 1643 (faksimila: Bilbo, Euskaltzaindia, 1988).
- Azkue, R. M., 1925, "Curiosos documentos copiados en la Biblioteca Imperial de Berlín, de los manuscritos de Guillermo de Humboldt, a 5 de agosto de 1922", *Euskera* IV, 60-66.
- Barandiaran, J. M., 1956a, "Axular chaharraz kondaira pollit zonbeit", *Gure Herria* XXVIII-6, 355-364.
- , 1956b, "Axularren eginkizunak eta Axularren izena", *Euskera* I, 285-293.
- , 1974, "Axularren argia eta itzala", *FLV* XVI, 89-102.
- Kagan, Richard L., 1981, *Universidad y sociedad en la España Moderna*, Madrid, Editorial Tecnos.
- Bataillon, L.J., 1982, "Intermédiaires entre les traités de morale pratique et les sermons, les «distinctions» bibliques alphabétiques", in *Les genres littéraires dans les sources théologiques et philosophiques médiévales*, (Publications de l'Institut d'Etudes médiévales, 2e série, Textes, Etudes, Congrès, vol. 5), Université Catholique de Louvain, Louvain-la-Neuve, 213-226.

- Burke, Peter, 1991, *La cultura popular en la Europa moderna*, Madrid, Alianza Editorial (jatorrizkoa: *Popular Culture in Early Modern Europe*, 1978).
- Goñi Gaztambide, J., 1960, "La reforma de los Premonstratenses españoles del siglo XVI", *Hispania Sacra* 13, 5-96.
- Laspalas Pérez, F. J., 1989, "Aspectos socio-económicos de la enseñanza de primeras letras en Pamplona (1551-1650)", *Historia de la Educación. Revista interuniversitaria* 8, 181-197.
- Longère, J., 1983, *La prédication médiévale*, Paris
- Martí, A., 1972, *La preceptiva retórica española en el Siglo de Oro*, Madrid, Gredos
- Mitxelena Mtz. de Ilarduya, Itziar, 1974, "Sobre la estancia de Axular en la Universidad de Salamanca", *FLV* 16, 85-88.
- , 1977, "Axularren titulua", *FLV* 25, 57-68.
- Olmedo, Félix G., 1960, "Prólogo", in Terrones del Caño: *Instrucción de Predicadores*, Madrid, Espasa-Calpe, IX-CLVI or.
- Rodríguez-San Pedro Bezares, L.E., 1986, *La Universidad Salmantina del Barroco, período 1598-1625*, 3 t., Salamanca, Ed. Universidad de Salamanca.
- San Juan Urmeneta, J. M., 1957, *Fray Pedro Malón de Echaide*, Pamplona, Editorial Gómez.
- Satrustegui, J.M., 1974, "Axularren itzala", *FLV* XVI, 23-28.
- Silverio de Santa Teresa, 1936, *Historia del Carmen Descalzo en España, Portugal y América. Vol. V. San Juan de la Cruz*, Burgos.
- Terrones del Caño, Fco., *Instrucción de Predicadores*, Granada, 1617, [Olmedo (ed.)1960, Madrid, Espasa-Calpe].
- Urquijo, Julio de, 1922, "Notas de Bibliografía Vasca. XIII. Pedro de Madariaga Vizcayno, vascófilo", *RIEV* XIII, 248-251.
- Villasante, Luis, 1972, *Axular: Mendea, Gizona, Liburua*, Ed. Franciscana Aranzazu, Oñati.

Patxi Salaberri Muñoa